

שו"ת בהלכה לשולחן שבת

מאת הרב משה חיים חנונו שליט"א

גיליון מס' 54

המשך דיני 'מוקצה מחמת גופו'

מוקצה מחמת גופו הוא כל דבר שאינו 'כלי' ואינו 'מין מאכל', ואינו מיוחד לשימוש כל שהוא - הרי הוא 'מוקצה מחמת גופו', כיון שאין לגופו שום ייחודיות.

דוגמאות מצויות למוקצה מחמת גופו; חול, אבנים, עצים, גפרורים משומשים¹, בעלי-חיים, קליפות אגוזים וביצים, שטרות ומטבעות כסף², וכן, מאכלים שאינם ראויים לאכילה כמות שהן, כגון דגים, קמח, עיסה שעודנה בצק, אבקת אפייה, שעועית חיה ותפוחי אדמה³. וכן אוכלים שאסור לאוכלם בשבת כגון פירות טבל שלא הפרישו מהם תרומות ומעשרות⁴, וה"ה לעניין פת שלא הופרשה ממנה חלה בארץ ישראל⁵, וכל אוכלים שאסורים בהנאה כגון פירות ערלה, כלאי הכרם, תערובות בשר בחלב, סתם יינם⁶, כל אלו, הרי בגדר 'מוקצה מחמת גופו'⁷.

חומרת המוקצה: מוקצה מחמת גופו אסור בטלטול לכל ענין, בין לצורך המוקצה, כגון מחמה לצל, ובין לצורך השימוש בגופו ומקומו⁸.

הכלי לרוקן את המים¹³.

מה הדין במי גשמים שנוטפים מהגג, האם מותר להניח דלי לאגור את המים בתוכו?

בשונה ממי המזגן, מי גשמים אינם חשבים לאיסור 'נולד' ואינם מוקצים, גם אם נוצרו הגשמים בשבת כגון שלא היו עננים מאתמול. כל שראויים המים לרחיצה או לשתיית בהמה מותר לטלטלם בשבת¹⁴.

אבק ובוצ המפוזרים בבית האם מותר לטאטא אותם, ולטלטל אותם לאשפה?

למרות שחול, אבק ובוצ, כל אחד מהם מוגדר כ'מוקצה מחמת גופו', מותר לטלטלם לצורך נקיון, כגון ניקוי הבגד או מושב הכסא מאבק, וכן ניקוי כוס או צלחת מבוצ שנדבק בהם¹⁵.

האם ניתן להפוך כלי ש'מוקצה מחמת גופו', לכלי המיועד לשימוש היתר ובכך להתיר להשתמש בו בשבת?

ניתן לשנות את מצב החפץ מ'מוקצה מחמת גופו' ל'כלי שמלאכתו להיתר'

מי מזגן החלו לטפטף בסלון הבית, האם מותר להניח כלי תחת המזגן לקלוט את המים הנוטפים? והאם מותר לטלטל את הדלי אחר שהתמלאו המים?

מים הנוזלים מן המזגן בשבת, כיוון שמים אלו נוצרו בשבת בתוך המזגן הרי הם מוקצים משום 'איסור נולד' ודינם בשבת כ'מוקצה מחמת גופו', ואסורים בטלטול. ולכן, אסור להניח בשבת דלי או כל כלי אחר מתחת לצינור המזגן, כדי שיקלוט את המים לתוכו, כי בכך שהמים ה'מוקצים' נכנסים לתוך הכלי נאסר הכלי בטלטול, והרי זה 'מבטל כלי מהכנו' שאסור בשבת¹¹.

גם אם הניחו את הכלי מערב שבת, אסור בשבת לטלטל את הדלי כדי לרוקן את המים מתוכו, שהרי המים מוקצים¹².

הפתרון למזגן שהתחיל לטפטף בשבת, קודם שיניח את הדלי תחת הנזילה, ייתן בתוך הדלי דבר היתר (כגון חטיף ארוז וסגור היטב שלא ימאס ע"י המים) ואז נחשב הכלי כבסיס לדבר האסור והמותר, ויהיה מותר בשבת לטלטל את

האם מותר לפנות אשפה שיש בתוכה דברי מוקצה?

למרות שפח האשפה הוא 'מוקצה מחמת גופו', שהרי הוא מאוס לשימוש, מכל מקום אם התמלא הפח והוא מסב צער לבני הבית מחמת הריח הרע הנודף ממנו, התירו חכמים לטלטלו ולהוציאו מהבית. כמו כן שאר דברים המאוסים, כמו סיר תינוק (שהתינוק עושה בו צרכיו), התירו לטלטלם כדי לרוחצם או לזורקם לאשפה⁹. דין זה מכונה בהלכה 'גרף של רעי'.

ידיית של דלת שיצאה ממקומה, האם מותר לטלטלה כדי להניח אותה במקום המשתמר שלא תאבד?

ידיית שנפלה מדלת בין בחול בין בשבת אסורה בטלטול בשבת, וכ"ש שאסור להכניסה למקומה בשבת שמא יקבע אותה בדלת בצורה מחוזקת. אולם, אם רגיל להשתמש בידיית באופן שמכניסה ומוציאה כמפתח, מותר לעשות כן גם בשבת, ואין חשש שמא יתקע בחוזק¹⁰.

המים תיקרע חתיכת הנייר מחיבורה לגליל ואין בזה משום קורע, ואם אינו יכול לקנח באופן זה מותר אף לקרוע את הנייר בשינוי שלא במקום המיועד לחיתוך, הגר"ז קרליץ חוט שני ח"א פי"ח ס"ק א'. מאידך דעת הגר"ש אלישיב (שלמי יהודה פ"י ס"ק ל') שהגליל מוקצה הוא, מפני שאינו עומד לשימוש באופן זה.
8 רמ"א סימן ש"ח סעיף ז'.
9 שו"ע סימן ש"ח סעיף ל"ד.
10 שו"ע רמ"א שם סעיף ט"ז, ילקו"י שם סעיף יד עמוד שע. שש"כ פרק כ סעיף מה עמוד שיד.
11 המים הנוטפים מהמזגן נחשבים כנולד, ואינם דומים למי גשמים, משום שהמים שבעננים נחשבים שהיו שם קודם, ואילו מי המזגן היו חלק מהאוויר הרגיל, ורק מחמת הקור הם מתעבים. הגר"ז (מנחת שלמה תניינא סימן יח אות ה), שבט הלוי (חלק יא סימן רד), חזו"ע (שבת חלק ג עמ' קמד), שש"כ (מהדורה שלישית, פרק יג סעיף לט).
12 גם אם הכלי התמלא מעט מים לפני שבת, כיון שהטיפה הנוטפת היתה ניכרת קודם שנתערבה במים וק"ל דדבר שיש לו מיתרין אינו בטל, משנ"ב סימן ש"י ס"ק ל"ב.
13 כמבואר בסימן שי סעיף ח'.
14 שו"ע סימן של"ח סעיף ח'.
15 ילקו"י עוד בדיני מוקצה סעיף יב, עמ' תצח. שש"כ פרק טו סעיפים לא - לב עמוד ריג. וע"ע

1 גפרורים חדשים הם 'כלי שמלאכתו לאיסור' כפי שיבואר לקמן.
2 למרות שיש להם שימוש ביום חול למסחר, אין זה מוגדר כשימוש ב'גוף' הכסף, אלא בשווי שלהם, וכאשר תלוי המטבע לגוי מותר.
3 שו"ע סימן ש"ח סעיף ל"ב, ובמשנ"ב שם ס"ק קכ"ז, שו"ע הגר"ז סעיף ח'.
4 משנה שבת קכ"ו ע"ב, רמב"ם פרק כ"ה הלכה י"ט, שו"ע הגר"ז סימן ש"ח סעיף ט', א"ע שחייב תרומות ומעשרות בזמן הזה אינו אלא מדרבנן.
5 משנ"ב סימן תק"ו ס"ק כ"א, ובשער הציון שם אות ל'.
6 אבל דבר האסור באכילה ומותר בהנאה, כגון נבלות וטרפות, תערובת עוף בחלב, שמותרים להאכילה לכלבים, מותרים בטלטול כדין עצמות וקליפות הראויים למאכל בהמה וכלבים, משנה שבת שם, שו"ע הגר"ז שם, בא"ח ש"ב פרשת מקץ אות ו'.
7 שש"כ פרק כ' סעיף כח עמוד שח. וצמר גפן דעת הגר"ז קרליץ (חוט שני ח"א פנ"ח ס"ק ג') שאם הוא חתוך בגודל העומד לשימוש אינו מוקצה, אפי' לא יחדוהו כלל, אך חבילת צמר גפן שמחמת גודלה אינה עומדת לשימוש באופן זה דינה כמוקצה.
אכן לגבי גליל נייר טואלט דעתו שם שאינו מוקצה בשבת אף שאינו חתוך, דמ"מ ראוי הוא לשימוש גם באופן זה משום כבוד הבריות ועל כן אינו מקצהו, (דאם נמצא בבית הכסא שאין בו נייר חתוך מותר לקנח בגליל ארוך ולאחר השימוש ישליך את הנייר שהשתמש בו לתוך האסלה ועל ידי הורדת

המותר בטלטול, וזאת על ידי 'יחוד' מערב שבת, שפירושו: ייחוס חשיבות לחפץ על ידי שייחודו לשימוש וצורך¹⁶. אפשר לייחד במחשבה בלבד ואין צורך לפרש בפה¹⁷. בשבת עצמה אין דרך להפוך את הכלי לשימוש היתר, רק אם עשה כן מערב שבת¹⁸.

רמת 'הייחוד' (היעוד החדש של הכלי) הנצרכת, משתנה בהתאם לצורך המיועד לחפץ. ישנם חפצים שיש רגילות לשנות אותם לצורך מסוים, אם רוצה לשנות אותם לצורך השימוש המצוי שלהם, מספיק שייחד אותם לאותו שימוש לצורך השבת הקרובה, ובזה החפץ מקבל 'שם כלי', ונהפך ל'כלי שמלאכתו להיתר'. אך אם רוצה לשנות אותם לצורך השימוש הפחות מצוי, צריך שייחד אותם וייעד אותם לשימוש זה לעולם²⁰, וכשמייחד את החפץ בלא להגביל את השימוש בזמן, מועיל הדבר, שאף שלא כיוון בפירוש שיהיה יחוד זה לעולם, נחשב הדבר כייחוד לעולם²¹.

בכל ענין, אם כבר השתמש בימות החול באותו חפץ, בין אם השתמש בהם לשימוש המצוי ובין אם השתמש בהם לשימוש הפחות מצוי אינו צריך לייחד כלל, שכבר 'קיבל' החפץ שם 'כלי' בימות החול על ידי אותו שימוש²².

אבן למניעת סגירת דלת, האם מותר לטלטלה בשבת?

אסור בשבת לטלטל אבן כדי לשמש כמונע לסגירת הדלת או פתיחתה, שהרי האבן מוקצית מחמת גופה²³. כאמור לעיל, אם רוצה להשתמש באבן לצורך זה בשבת, כיון שיש רגילות להשתמש כך עם אבנים, די שקודם השבת ייחד

את האבן הזו לצורך סגירת הדלת, ויעוד זה מועיל גם אם ייעד אותה רק לשבת הקרובה, ע"י ייעוד זה האבן הופכת ל'כלי שמלאכתו להיתר'²⁴.

אם בימות החול השתמש באבן למניעת סגירת הדלת, אין צורך בייחוד, כיון שהשימוש בימות החול הפך את האבן ל'כלי שמלאכתו להיתר'²⁵.

אם רוצה להשתמש באבן בשבת בכך שיניחה על דפים שלא יתפזרו ברוח, כיון שאין רגילות להשתמש כך באבנים, צריך קודם השבת לייעד את האבן לשימוש זה לתמיד²⁶.

הכניס את היד לכיס בשבת ומצא בידו כרטיס אשראי שנשכח שם מערב שבת, האם מותר ללכת עם הכרטיס למקום המשתמר להניחו שם או שחייב לזרוק מיד?

נחלקו הפוסקים באדם שהרים בלי כוונה כרטיס אשראי או כסף האם מותר לו להמשיך לטלטלו עד שיגיע למקום המשתמר או שחייב לזרוק מיד. יש סוברים שמותר לו להמשיך לטלטלו למקום שירצה כמו בשאר מוקצה, ויש חולקים וסוברים שאסור להמשיך ולטלטלו ויש לזרוקו מידו מיד, כיון שאין לו צד היתר טלטול (ככלי שמלאכתו לאיסור שיש לו שימושי היתר בתנאים מסויימים)²⁷.

קליפות ועצמות הראויים למאכל בהמה האם הם מוקצים?

קליפות הראויות למאכל בהמה כגון: קליפות אבטיח, מלפפונים, וכן עצמות כגון: עצמות שאינן קשות, או עור של העוף, שעומדות למאכל לבעלי חיים המצויים באותו מקום כמו כלבים

וחתולי רחוב - אינן מוקצים בשבת ומותר לטלטלם בידו בין לאדם שיש בביתו חיות או בהמות ובין לאדם שאין בביתו חיות או בהמות, ובלבד שעומדות למאכל לבעלי חיים המצויים באותו מקום²⁸.

אולם, קליפות או עצמות הראויות למאכל רק לחיות שאינן מצויות, הרי הם "מוקצה". אמנם אדם שמגדל בביתו חיות שאינן מצויות - מותר לו לטלטל את אותן קליפות²⁹.

אם זרק מאכלים כדוגמת אלו, לאשפה מבעוד יום, כיון שדחה את שימושם ביודעין, הרי הם מוקצים מחמת גופן. אכן אם אותן חיות מצויות בתוך ביתו, כיון שמזונותיהם מוטלים עליו, נחשבים אותם מאכלים כשלהם, והם כמאכלים של אדם שלעולם לא ייעשו מוקצה, למרות הזריקה לאשפה³⁰.

זרק כלי לאשפה בערב שבת, האם נעשה 'מוקצה מחמת גופו'?

כלי שלם שזרקו בערב שבת לא נעשה 'מוקצה' בזריקתו דבטלה דעתו אצל כל אדם³¹, אכן כלים חד פעמיים משומשים שזרקו לאשפה, יש לחלק מתי נזרקו הכלים לפח: אם זרק אותם לאשפה מבעוד יום דינם כ'מוקצה', שכן הדרך לזרוק את הכלים האלו בסיום השימוש בהם, ומשנזרקו בטל מהם שם כלי³².

אך אם זרקו לאשפה בשבת אינם נהפכים למוקצה³³, כדין כלי שנשבר ועדיין ראוי לשום מלאכה, אם זרקו בשבת שרי לטלטלו אפי' כשנשבר מבעוד יום³⁴, ויש חולקין בכלים חד פעמיים שהרי הם מוקצים מיד כשזרקו אותם אחר השימוש מפני שמאוסים הם ואינם עומדים לשום שימוש³⁵.

28 שו"ע ורמ"א סי' ש"ח סעיף כ"ט. ודוקא חיה ועוף המצויים לסתם בני אדם, ולא רק בבתי העשירים משנ"ב שם ס"ק ק"ט, ודי בכך שהיה בהמה מצויות אצל בני אדם המגדלים בעלי חיים, הגר"ג קרליץ (חוט שני ח"ג פס"א ס"ק א'), אולם כשמצויים רק בהמות וחיות של הפקר כיון שאסור להאכילם דהוא טירחא שלא לצורך דאין מזונותם עליך כמבואר בשו"ע סי' שכ"ד ס"א, א"כ נחשב מאכלן למוקצה תהלה לדוד סי' שכ"ד ס"ק י"ד, ואף אם הבעל חיים של הפקר רגיל לאכול אצלו בקביעות דעת הגר"ש אלישיב (שבועת יצחק מוקצה פ"ט אות י') שאין היתר להאכילו דאינו בבעלותו ואין נחשב מזונותיו עליך, ומשום כך נחשב הדבר כמוקצה, אכן דבר הראוי למאכל כלבים כתב התהילה לדוד שם שאינו מוקצה בכל אופן שהרי מותר להאכיל כלב של הפקר בשבת הואיל ומזונותיו מועטין כמבואר בשו"ע שם, וכן דעת הגר"ש אלישיב (שלמי יהודה פ"ז ס"ק ר').

29 שו"ע ורמ"א סימן שח סעיף כט, משנ"ב שם (ס"ק ק"ב), כה"ח שם (ס"ק קצ"ג). ועיין בשו"ע (סי' שכ"ד ה"א): "אין נותנין מים ולא מזונות לפני דבורים, ולא לפני יוני שובך ויוני עליה, ולא לפני חזיר; אבל נותנין לפני אווזין ותרנגולים ויוני בייתות וכן לפני כלב שמזונותיו עליך." 30 ילקו"ש שם עמ' שנט בהע'. ובש"כ שם סעיף כז עמוד שח כתב כלל אחר, והוא: אם הוא דבר מאכל מצוי ורגיל, לעולם מותרים בטלטול גם אם זרק לאשפה. ואם אינם מאכל, אך ראויים לאכילה (כגון לעלינים ועצמות הראויים לאדם) אם השליך בשבת מותר לטלטל, ואם השליך מבעוד יום, אסור בטלטול, ומ"מ אם נמאס מחמת האשפה ודאי מוקצים הם דשוב לא יוציאן, שש"כ שם הערה פ"ח.

31 ואף אם נמאס אינו מוקצה דאפשר שיוציאו אותו העניים משם, שש"כ פרק כ' הערה צ"א. 32 הגר"ש אלישיב שבועת יצחק מוקצה פ"ד אות ב', הגר"ג קרליץ חוט שני ח"ג פנ"א סוף ס"ק א'. 33 הגר"ג קרליץ חוט שני שם. 34 משנ"ב שם ס"ק ל"ב. 35 שש"כ פרק כ' הערה פ"ח, וכן גבי קליפות ועצמות שנזרקו לאשפה בשבת, שנעשו מוקצה גם אם נזרקו במקום שמצויים בו בעלי חיים, מפני שנמאסו בפח ושוב לא יוציאן.

בפרק יב סעיף א עמוד קנב. 16 שו"ע סימן ש"ח סעיף כ"ב, ילקו"ש מוקצה מחמת גופו סעיף לב עמוד שצח. שש"כ פרק כ סעיף מז עמוד שיד ובפרק כז הערה קסו עמוד תלא.

17 משנ"ב שם ס"ק צ"ג.

18 ומחשבת קטן אינה נחשבת כ'יחוד' ואינה מועילה לבטל מהחפץ שם מוקצה, אכן מעשה של קטן בחפץ מערב שבת מועילה ונחשב כ'יחוד', תוספת שבת בהקדמה לס' ש"ח, פמ"ג א"א ס"ק ע"ב, ובפתיחה להלכות יו"ט פ"ג ח"ב סוף ס"ק ו'.

19 שו"ע סי' שח סעיף כ, כא, כב, מבואר דבעינן יחוד מבעוד יום דווקא.

20 שו"ע שם סעי' כ- כ"ב ומשנ"ב שם, ילקו"ש שם, שש"כ שם.

21 הגר"ג קרליץ חוט שני ח"ג פנ"ח ס"ק א'.

22 משנ"ב שם ס"ק פג, כה"ח שם ס"ק קנ"ה.

23 שו"ע שם סעיף כ- כ"ב ומשנ"ב שם, ילקו"ש שם סעיף לב עמוד שצח. שש"כ שם סעיף מז עמוד שיד.

24 הרמ"א (סימן רס"ו סעי' י"ב): "ומי ששכח כיסו עליו בשבת, אם הוא בביתו - יכול לילך עמו לחדר להחזיר חגורו וליפול שם להצניעו". וכתב המג"א (סי' ש"ח ס"ק ז'): "דאפי' שכח ונטלה בידו - רשאי לטלטלו ויתר", היינו אפילו בתחילה לא נטל בהיתר, וראייתו מהרמ"א הנ"ל. וכתב המשנ"ב (שם ס"ק י"ג): "ובביאור הגר"א לעיל סימן רס"ו סי"ב חולק על המג"א, וס"ל דלא היתירו אלא כשהתחיל לטלטל ברשות, (כגון כלי שמלאכתו לאיסור לצורך גופו ומקומו) וכן משמע בר"ן ריש ביצה, ע"ש". ועיין כה"ח סי' ש"ח ס"ק כז שמחמיר בזה. ועיין בחזו"ע ח"ג עמוד קעא, ילקו"ש דין כלי שמלאכתו לאיסור סעיף יג עמוד תטז.